

NIEUW IN NEDERLAND

Samengesteld door Gerard D. Majoor

Het Schorshorentje *Balea perversa* Linnaeus, 1758 op oude muren in Maastricht

Gerard Majoor, Jelle Lever, Arjen de Groot & Bert Lever

The Wall snail *Balea perversa* Linnaeus, 1758 on old ramparts in Maastricht

Summary. A population of the Wall snail, *Balea perversa* was found on the remains of the 13th century city walls of Maastricht, the capital of the province of Limburg. This finding corroborates an earlier report by others on the possible recovery of the same species from the 'Hoge Fronten': remains of Maastricht's 18th century ramparts.

Fig. 1. Schorshorentjes *Balea perversa*. Foto: Stef Keulen.

Inleiding

Het Schorshorentje *Balea perversa* Linnaeus, 1758 (fig. 1) en de zustersoort het 'Vergeten schorshorentje' *Balea heydeni* Maltzan, 1881 komen het meest in of bij de kuststrook van ons land voor. Het Vergeten schorshorentje is daartoe beperkt; het Schorshorentje wordt in ons land naar het oosten toe zeldzaam. Beide soorten worden in Nederland vooral op of onder de schors van oude bomen, zoals (knot)wilgen en -essen en populieren gevonden (Neckheim 2004; Boesveld et al., 2005). Het Schorshorentje is daarnaast ook bekend van oude gebouwen en ruïnes. De ruïne van Brederode was een vindplaats in het westen van Nederland (Bank, 1977; Neckheim 1998); de kerk van Asselt was dat in de provincie Limburg (persoonlijke mededelingen Wim Maassen en Tello Neckheim). In 2003 werd het Schorshorentje nog door John Clerx bij kasteel Ouborg in Swalmen gevonden (gegevens Mollusken Studiegroep Limburg; MSL). Het Schorshorentje lijkt inmiddels helaas van alle genoemde gebouwen verdwenen. Op het verspreidingskaartje van ANEMOON staan in Limburg 14 uurhokken aangegeven waar de soort tot 1990 is aangetroffen; ná 1990 wordt de soort nog maar in één uurhok aangegeven, waarschijnlijk de vondst van Clerx bij kasteel Ouborg. Het Schorshorentje staat als 'bedreigd' op de Rode lijst (De Bruyne et al., 2003). Deze ogenschijnlijk verontrustende ontwikkeling wettigt ons inziens de melding van de vondst van een populatie van het Schorshorentje in Maastricht in deze rubriek.

Het Schorshorentje in Limburg op bomen...

De MSL, die vanaf 1992 systematisch het voorkomen van landslakken in Limburg heeft onderzocht, trof de soort voor het eerst in 2010 aan te Alt-Lemiers in Duitsland, op een knot-es zo'n honderd meter van de grens met Nederland. In 2013 ondernam de MSL een gerichte poging om de soort ook aan de Nederlandse kant van de grens te vinden. Dat lukte in het gehucht Mamelis, waar huisjes van het Schorshorentje op 10 juli in strooisel van wilgen op de Nederlandse oever van de Selzerbeek werden aangetroffen. Op dezelfde dag werd de soort ook levend bij de abdij Sint Benedictusberg op een oude, omgevallen wilg langs de Selzerbeek gevonden. Eerder was een exemplaar van het Schorshorentje in 2008 door Arno Boesveld en Stef Keulen bij Wahlwiller op een wilg langs de Selzerbeek gevonden (gegevens MSL). Verder is er een recente vondst van een Schorshorentje op een knotwilg uit Waterop bij Beutenaken uit 1998 gerapporteerd (Neckheim, 1999).

...en op oude muren

Op 12 oktober 2013 voerden de auteurs een inventarisatie uit van de landslakken op de stadsmuren van Maastricht. Deze stad heeft overblijfselen van ruwweg drie generaties stadsmuren: een eerste stenen omwalling uit de 13^e eeuw, een tweede uit de 14^e eeuw en een laatste uitbreiding van de stadsmuur uit het begin van de 16e eeuw. Deze inventarisatie was enerzijds ingegeven door theoretische overwegingen over de bijzondere biotoop die deze muren mogelijk aan slakken te bieden heeft. Anderzijds is vastgelegd dat een voor Nederland zeldzame soort als de Kleine clausilia *Clausilia rugosa parvula* Férussac, 1807 in 1942 door J.G.J. Kuiper in Maastricht "in de stad op muur" werd verzameld en in 1943 door L.A.W.C. Venmans op overblijfselen van de tweede omwalling in het Aldenhofpark (gegevens EIS).

Op het oog werd door de auteurs op Maastrichts oudste stadsmuur langs het Lang Grachtje de Kleine clausilia inderdaad, zelfs algemeen aangetroffen, samen met het daar eveneens algemene Mostonnetje *Pupilla muscorum* Linnaeus, 1758 (fig. 2). In een strooiselmonster van ongeveer een liter, verzameld op de koppen van steunberen, werd later bovendien het Schorshorentje gevonden: in totaal 36 exemplaren, waaronder 30 juvenielen, vaak met vleesresten (fig. 3). Er is ter plaatse geen boom te bekennen; de soort leeft er dus tussen de begroeiing op de stadsmuur, die uit kolenzandsteen is opgetrokken.

Door deze vondst werd het geheugen geprikkeld. Was er niet op 17 november 2004 door de jonge natuurvorsers

Kees van Bochove, Thijs Feyen, Ayla Karmat, Tim Lamb en Steven van Leeuwen een vondst van het Schorshorentje gemeld van de Hoge Fronten, overblijfselen van de verdedigingswerken uit de 18^e eeuw aan de noordwestzijde van Maastricht? Destijds was die vondst met enige scepsis ontvangen omdat noch John Clerx, noch de MSL, noch wij het Schorshorentje daar hadden aangetroffen (Lever & Majoor, 2005). Maar door de hierboven vermelde vondst op de oudste stadsmuur komt de vondst van de jonge collega's in een ander daglicht te staan. En al zijn er helaas geen 'harde bewijzen' van hun vondst meer voor handen, achteraf gezien lijkt het zeer wel mogelijk dat het Schorshorentje in Maastricht behalve op de oudste stadsmuur ook op de Hoge Fronten voorkomt.

Dankwoord

Dank aan de Gemeente Maastricht, afdeling beheer en onderhoud, vertegenwoordigd door de heer F.A. Verseijden voor toestemming voor het onderzoek op de stadsmuren; aan Kees van Bochove en zijn natuurvrienden voor nadere informatie over hun vondst van het Schorshorentje op de Hoge Fronten; aan Wim Maassen voor

Fig. 2. 13^e eeuwse stadsmuur langs het Lang Grachtje in Maastricht. Aquarel van H. Rol in Thijsse (1938). Foto: Hans van Lith.

Fig. 3. Slakken verzamelen op de kop van een steunbeer van de stadsmuur langs het Lang Grachtje in Maastricht. Foto: Bert Lever.

informatie over de vroegere vindplaats bij de kerk van Asselt; aan Tello Neckheim voor zijn gegevens en literatuur; aan de leden van de MSL voor het beschikbaar stellen van hun gegevens en het becommentariëren van een eerdere versie van deze bijdrage; en aan Stef Keulen, Bert Lever en Hans van Lith voor de foto's.

Geraadpleegde bronnen:

- ANEMOON. www.anemoon.org/anm/voorlopige-kaarten/kaarten-per-soort/landmollusken/nederlands/schorshorentje/. Geraadpleegd 17-12-2013.
- BOESVELD, A., W.J.M. MAASSEN & E. GITTEBERGER (2005): Twee echte *Balea*'s in Nederland (Gastropoda, Pulmonata, Clausiliidae). *Basteria* 69: 13-19.
- BANK, R. (1977): De landslakkenfauna van de ruïne van Brederode. – *De Kreukel* 13(1/6): 29-31.
- BRUYNE, R.H. DE, H. WALLBRINK & A. GMELIG MEYLING (2003): Bedreigde en verdwenen land- en zoetwatermollusken in Nederland (Molluca). – *European Invertebrate Survey (EIS) - Nederland, Leiden & Stichting ANEMOON, Heemstede*.
- LEVER, A.J. & G.D. MAJOUR (2005): Huisjesslakken van de Hoge en Lage Fronten bij Maastricht. *Spirula* 334: 81-84.

- NECKHEIM, C.M. (1998): De landslakkenfauna van de ruïne van Brederode. – De Kreukel 34(7/8): 115-119.
- NECKHEIM, C.M. (1999): Observaties over de leefwijze van *Balea perversa* (Linnaeus, 1758). – De Kreukel 35(3): 35-37.
- NECKHEIM, C.M. (2004): Enkele ecologische aspecten over het Schorshorentje *Balea perversa* (Linnaeus, 1758). De Kreukel 40(11): 191-184.
- THUSSE, J.P. (1938): Onze groote rivieren. Verkade's Fabrieken N.V., Zaandam.

Adressen van de auteurs:

Gerard Majoor: g.majoor@maastrichtuniversity.nl
 Jelle Lever: jellelever@gmail.com
 Arjen de Groot: arjendegr@gmail.com
 Bert Lever: bert.lever@gmail.com

Mollusken uit het natuurreservaat Harderbroek Verslag van de NMV-excursie op 19 oktober 2013

R.W.B. (Bob) Bruins

Molluscs from the Harderbroek nature reserve. Report of the NMV excursion held Octobre 19, 2013

Summary. On October 19, 2013 ten members of the Netherlands Malacological Society (NMV) and some guests surveyed Harderbroek, a nature reserve in the province Flevoland near the coast of the Wolderwijd (opposite Harderwijk). A total of 23 land mollusc species (18 snails and 5 slugs) and 14 freshwater molluscs (12 snails and 2 mussels) was recorded. A surprise was the recovery of the species *Aplexa hypnorum*. Also two species known from brackish water were collected, probably dating back to the time when this area was still connected to the sea.

Inleiding

Op 19 oktober 2013 organiseerde de NMV-excursiecommissie een excursie naar Harderbroek, een natuurreservaat aan de zuidrand van de provincie Flevoland.

De dagen ervoor had het veel en langdurig geregend, maar op zaterdag de 19^e was het droog en af en toe liet zelfs het zonnetje zich even zien.

Zo rond een uur of half elf verzamelden zich een tiental NMV-leden met enkele echtgenotes op de parkeerplaats bij de toegang tot het natuurreservaat aan de Ganzenweg.

Naast de auteur, die als nestor later met algemene stemmen tot uw verslaggever werd aangewezen, meldden zich de volgende enthousiastelingen: Aart van den Berg, Bert (excursieleider) en Anneke Jansen, Gab Mulder, Anthonie van Peursen, Herman en Hennie Roode, Bram bij de Vaate en Rob Vink (Fig. 1).

Fig. 1. Verzamelen en dan samen op weg het excursiegebied in.

Excursiegebied

Het Harderbroek is een natuurreservaat in de provincie Flevoland, dat aan de zuidkant wordt begrensd door het Veluwemeer, dat daar het Wolderwijd heet. Het ligt recht tegenover Harderwijk. Het reservaat is een nog steeds in ontwikkeling zijnd ruig gebied met vooral aan de zuidzijde (langs de Zeewolderdijk) een soort moerasbos (Fig. 2) en verder ruig moerasachtig grasland, rietvlakten en aan de noordwestkant een meertje, waaraan een vogelkijkhut is gesitueerd. Door de vele regen in de dagen voor de excursie was het grasland vaak nogal drassig.

Verloop

In het terrein is door Natuurmonumenten een wandelroute uitgezet. Aangezien er vooraf geen afzonderlijke toestemming voor de excursie was aangevraagd werd besloten de route te volgen en niet teveel van de paden af te wijken. Er werd met name verzameld in het moerasachtig gebied evenwijdig aan de Ganzenweg (vlakbij de toegang), in het bosgebied aan de zuidzijde en in het ruige grasland met af en toe kleine afwateringsslootjes. Het meertje was niet goed te bemonsteren door de grote rietvlakten eromheen. Ook werd verzameld uit de brede sloot bij het parkeerterrein langs de Ganzenweg. Langs de slootkanten in het bosgebied kon duidelijk geconstateerd worden dat dit gebied tot 1932 zee was geweest en het water daarna nog geruime tijd een brak karakter heeft gehad.